

Vývoj eucharistické oběti

P. Ant. Čala, O.P.

Není třeba dlouhých důkazů k tomu, abychom viděli, že správné chápání mešních modliteb a obřadů je možné jen tehdy, když rozumíme historickému vývoji mše svaté. Neboť Božský Spasitel, který ustanovil eucharistickou oběť, nevymezil všechny mešní obřady a modlitby do nejmenších podrobností, jak tomu bylo u starozákonních obětí, nýbrž svěřil tento úkol své Církvi. Církev vždy pečlivě dbal o to, aby bylo přesně zachováno, co náleží k podstatě eucharistické oběti. Ale vedena Duchem sv., ozdobila podstatný obětní úkon řadou modliteb a obřadů, aby jimi výrazně naznačila, že mše svatá je obnovou oběti kalvarské. Mše svatá prošla tedy dlouhým vývojem. Kdybychom nepřihlíželi k dějinám mše svaté, někdy bychom nemohli vůbec porozumětí té neb oné části mše svaté, nebo vzájemné souvislosti jednotlivých částí. Je tedy třeba všimnouti si také historického vývoje mše svaté.

1. Předně je třeba zjistit, *jak vypadala první eucharistická oběť při poslední večeři*. Podle zpráv evangelia byly při poslední večeři dvě hlavní části: proměňování a přijímání. U sv. Matouše čteme: „Když pak večeřeli, Ježíš vzal chléb, a požehnav jej, a dav učedníkům svým, řekl: „Vezměte a jezte, toto je tělo mé.“ A vzav kalich, poděkoval a dal jim říka: „Pijte z toho všichni, neboť toto je krev má Nového zákona.“ (1)

Ale kromě těchto dvou hlavních částí vidíme už při první eucharistické oběti také obřady nepodstatné. Kristus při poslední večeři umývá apoštolům nohy, a vysvětluje jim smysl tohoto úkonu, jak čteme u sv. Jana: „Kdo se vykoupal, nepotřebuje, leč jen nohy si umýtí, pak je zcela čistý.“ (2) Na počátku eucharistické oběti při poslední večeři tedy vidíme jakýsi očistný obřad, jemuž v dnešní mši svaté odpovídají stupňové modlitby.

Mimo to čteme v evangeliích, že Kristus „poděkoval“ (3), to jest pomodlil se stolní modlitbu. Z tohoto díkůčinění se pak vyvinula slavná eucharistická modlitba, která se v dnešní době sluje preface a kánon.

Dále čteme v evangeliích, že Kristus „rozlámá chléb“ a dával jej učedníkům. Že toto lámání chleba bylo považováno za úkon velmi důležitý, je patrné z toho, že mše svatá se prostě nazývala „lámání chleba“ (4).

Konečně z evangelia sv. Jana se dovídáme, že Kristus při poslední večeři také kázal, ve spojení s eucharistickou hostinou pronesl svou památnou řeč na rozloučenou. (5)

Vidíme tedy, že už při první eucharistické oběti kromě podstatných částí byly také části nepodstatné; a z nich se potom postupně vyvíjely mešní obřady, jimiž Církev chtěla ozdobit podstatný obětní úkon, a zároveň buditi posvátnou úctu k tomuto přesvatému tajemství.

2. *Jak asi vypadala eucharistická oběť v době apoštolské?* Musíme si ji představit velmi prostě. Byla to asi pouhá reprodukce slov i úkonů Kristových, jak si je apoštolé zapamatovali. Zda užívali ještě nějakých jiných modliteb a obřadů, nelze zjistit. Je však jisto, že první křesťané slavili eucharistickou oběť s velkou úctou. A poněvadž věděli, že Kristus ustanovil Eucharistii při obřadné hostině velikonoční, proto s eucharistickou obětí spojovali hostinu lásky, zvanou agape. Shromáždili se v domě některého věřícího, přinesli s sebou i jídla, a nabízeli si je, a tak si projevovali vzájemnou lásku; po hostině pak slavili eucharistickou oběť.

Písmo svaté mluví často o eucharistické slavnosti, která bývala spojována s hostinou lásky.

O křesťanech jeruzalémských čteme ve Skutcích apoštolských: „Trvali pak v učení apoštolském a ve společenství lámání chleba a na modlitbách.“ (6) „Denně také trvali jednomyslně v chrámě, a lámajíce po domech chléb, přijímali pokrm s veselím a prostotou srdce.“ (7)

A o křesťanech maloasijských čteme rovněž ve Skutcích apoštolských: „Když jsem se v neděli shromáždili k lámání chleba, mluvil k nám Pavel. Poněvadž chtěl nazítří odejít, protáhl řeč až do půlnoci ... A vyšed nahoru, lámá chléb, pojedl, a mluvil ještě dlouho do svítání.“ (8)

Z tohoto úryvku se tedy dovídáme, že eucharistická slavnost se konávala večer nebo v noci; a bývala spojena s hostinou lásky a s kázáním.

Sv. Pavel pak v I. Kor. 11, 17-34 ostře vystupuje proti některým zlořádům, které se začaly ukazovat při agapách. Někdy se totiž přiházelo, že se někteří přejedli nebo opili; a i když to nedošlo tak daleko, přece bylo zřejmé, že po hostině nelze slaviti eucharistickou obětí s náležitou zbožností a usebraností. Proto už v prvním století byla eucharistická slavnost oddělena od agap. Hostina lásky se konávala večer; až ve 3. století úplně zanikla. Eucharistická slavnost však byla přenesena na ráno, a byla pro ni předepsána lačnost jako reakce proti zlořádům, které se objevily při agapách.

3. Další vývoj eucharistické oběti je zaznamenán ve Skutcích apoštolských; čteme tam: „Denně setrvali jednomyslně v chrámě a lámajíce po domech chléb, přijímali pokrm s veselím a prostotou srdce, chválíce Boha a majíce přízeň u všeho lidu.“ (9) První křesťané měli tedy dvojí bohoslužbu: čtení, modlitby a zpěvy konali v synagoze společně se židy; eucharistickou slavnost konali však odděleně od židů, v domech křesťanů.

Židovská bohoslužba za doby Kristovy vypadala pravidelně takto: Po několika modlitbách, na které lid odpovídal „Amen“, následovala dvě čtení, a to z Thory (ze zákona Mojžíšova), a z proroků. Mezi čtením byly přednášeny zpěvy. Po čtení byl podán výklad čteného textu Písma.

To všechno konávali křesťané společně s židy v synagogách. I když se později odloučili od židů, podrželi tento zvláštní způsob modlitby, na nějž si zvykli už od mládí, a pokřesťanštili jej. Kromě Starého zákona četli totiž i Nový zákon. A když pak byly agapy odděleny od eucharistické oběti, spojovali křesťané čtení Písma se mší svatou. Nynější mše katechumenů povstala tedy z bohoslužby židovské, jak je patrné z jejího složení: epištola, mezizpěv, evangelium, kázání.

4. Nejdůležitější *svědectví o mši svaté v 1. století* máme v listě papeže Klementa ke Korintským (kolem r. 96), a ještě důležitější v Didache (Učení dvanácti apoštolů).

V listě papeže Klementa ke Korintským se mluví o přinášení obětních darů (c. 44, 4), o díkyčinění za díla Boží (c. 59) a o trojím Svatý (c. 34).

Avšak důležitější je svědectví Didache (z konce 1. století). Uvádíme z ní aspoň nejstarší mešní modlitby: „Co se týče eucharistické slavnosti, říkejte při ní tuto eucharistickou modlitbu: Nejprve při kalichu: Otče náš, děkujeme ti za svatou vinnou révu tvého služebníka Davida, kterou jsi nám dal poznati skrze svého Syna Ježíše. Tobě buď sláva na věky. Při chlebě: Otče náš, děkujeme ti za život a poznání, které nám dáváš skrze svého Syna Ježíše. Tobě buď sláva na věky. Jako tento chléb byl rozptýlen na horách a v jedno shromážděn, tak má býti shromážděna i tvá Církev z končin země do tvé říše; neboť tvá je sláva i moc skrze Ježíše Krista na věky. Z vaší Eucharistie nemá jísti a pít každý, nýbrž jen pokřtění ve jménu Páně, neboť v tomto smyslu řekl Pán: Nedávejte svaté psům.

Když jste se nasytili, děkujte takto: Děkujeme ti, svatý Otče, za tvé svaté jméno, jemuž jsi připravil příbytek v našem srdci a za poznání, víru a nesmrtelnost, které jsi nám dal poznati skrze svého Syna Ježíše. Tobě budiž sláva na věky. Ty, všemohoucí Pane, jsi všechno stvořil pro své jméno, tys dal lidem pokrm a nápoj k požívání, aby ti děkovali. Nám však dáváš ze své milosti duchovní pokrm a nápoj a věčný život skrze svého Syna. Předně ti děkujeme, že jsi všemohoucí; tobě budiž sláva na věky. Rozpomeň se, Pane, na svou Církev, aby byla uchráněna všeho zlého a zdokonalena v lásce. Shromáždí ji se čtyř stran světa do své říše, kterou jsi jí připravil; neboť tvá jest moc i sláva na věky. Ať k nám přijde milost a tento svět pomine! Sláva Bohu Davidovu! Kdo je svatý, přistup. Kdo není, změň své smýšlení (tj. lituj)! Maranatha (přijď, Pane náš)! Amen. – Prorokům dovolte děkovati, kolik chtějí.“ (10)

Uvedené modlitby jsou vlastně nejstarší mešní kánon.

5. *Nejdůležitější svědectví o mši svaté z druhého století* máme v I. Apologii Justinově (kolem roku 155). Slavení eucharistické oběti tam Justin popisuje sice stručně, ale velmi výstižně. I z tohoto stručného popisu lze snadno poznati, že tehdejší mše se v hlavních rysech podobala dnešní mši: „Když pokřtíme toho, který z přesvědčení přistoupil k naší víře, vedeme je do shromáždění těch, kteří se nazývají naši bratři a konáme tam společné modlitby sami za sebe, za novokřtěnce a za všechno lidstvo na celém světě, a vroucně prosíme, abychom po poznání pravdy byli učiněni hodni zůstati zbožni a ctnostni a zachovávatí příkázání, abychom dosáhli věčné spásy. Když skončíme modlitby, pozdravujeme se navzájem polibkem míru. – Pak je představenému bratří přinesen chléb a kalich s vodou a vínem. Ten obětní dary přijme a vysílá chválu a slávu Otci všehomíra skrze jméno Syna a Ducha svatého a vzdává díky za to, že jsme od něho byli obdařeni

těmito dary. Když skončí modlitby a díkyčinění, všecken přítomný lid to stvrzuje, volaje: Amen. Amen je slovo hebrejské a znamená: Staň se! Když představený vzdal díky a všecken lid je stvrdil, pak jáhni, jak se u nás nazývají, rozdělují každému z přítomných k požívání chléb, nad nímž bylo proneseno díkyčinění, a víno s vodou, a odnášejí z toho i nepřítomným.“ (11)

Jakýsi doplněk k uvedenému popisu eucharistické oběti podává Justin tamtéž v hl. 67: „V den jmenovaný podle slunce (v neděli) shromáždí se všichni, kteří bydlí v městech nebo na venkově, ke společné slavnosti a pak jsou předčítány Paměti apoštolů (evangelia) nebo spisy proroků, pokud čas dovoluje. Když předčítající skončí, představený má promluvu, v níž důrazně vybízí, aby tato krásná nauka byla uskutečňována v životě. Nato všichni společně povstaneme a modlíme se. Po skončení modlitby, jak bylo už shora řečeno, je přinesen chléb a víno s vodou; a představený koná stejně modlitby a díkyčinění, jak nejlépe dovede. Lid projevuje svůj souhlas, odpovídaje: Amen; a pak se rozděljuje to, nad čím byly proneseny díky (tj. to, co bylo proměněno) a všem nepřítomným z toho donesou jáhni.“

Z tohoto popisu si můžeme vytvořit obraz, jak asi v hlavních rysech vypadala římská mše kolem roku 150: Eucharistická oběť jest už oddělena od agape a je spojena se čtením Písma a s promluvou. První čtení bývalo obyčejně ze Starého zákona; druhé pak z Nového zákona, z evangelia. Mezi prvníma a druhým čtením se zpívalo. Tato první část bohoslužby, přejatá od židů, byla ukončena delší modlitbou. Jak tyto modlitby vypadaly a co bylo jejich obsahem, můžeme poznati hlavně z orací Velkého pátku; byly to modlitby za celou Církev, za duchovní i světskou vrchnost, za různé církevní stavy, za nepřátele, za nevěřící a za celé lidstvo.

V druhé části oběti se zřetelně rozlišovaly tři části: obětování, slavnostní eucharistická modlitba s proměňováním a pak rozdělování Eucharistie.

Obětování začínalo polibkem míru, podle slov Páně: „Přinášíš-li dar svůj k oltáři,...smiř se s bratrem svým.“ (12) Výslovně se praví, že chléb a víno s vodou byly biskupovi *přinášeny* a biskup tyto dary přijímal.

Eucharistická modlitba byla přednášena hlasitě a lid na ni odpovídal: Amen. Určeny byly jen hlavní myšlenky: celebrant si je pak rozváděl podle libosti.

Vidíme tedy, že kolem roku 150 byla římská mše v hlavních rysech táž jako nynější mše (tzn. tradiční latinská mše – pozn. editora).

6. *Nejdůležitější svědectví o mši svaté ze třetího století* máme v Hippolitově apoštolském podání (z roku 218), jež obsahuje různé liturgické a disciplinární předpisy. Popisuje také biskupskou mši (c. I, 8-34): „Když se stal biskupem, mají mu všichni dáti polibek míru. Jáhen mu má přinést obětní dary. A když biskup vložil ruku na obětní dary, má s díkem říci: Pán buď s vámi všemi! A shromážděný lid ať odpoví: I s duchem tvým.- A dále: Vzhůru srdce! A lid odpoví: Máme je u Pána. – A dále: Děkujme Pánu! A shromážděný lid řekne: Je hodno a spravedlivo. Ještě jednou ať se modlí tímto způsobem a pronáší tuto modlitbu při svaté oběti: Děkujeme ti, pane, skrze tvého milovaného Syna Ježíše Krista, kterého jsi nám v posledních dnech poslal jako Spasitele a Vykupitele, jako Zvěstovatele tvé vůle. On je Slovo, vycházející od tebe; Jím jsi všechno stvořil podle své vůle – S nebe jsi jej poslal do lůna Panny. Stal se člověkem a spočíval pod jejím srdcem. Jako tvůj Syn byl zjeven Duchem svatým, aby vyplnil tvou vůli a lid získal pro tebe, když rozpjal své ruce na kříži. Trpěl, aby vysvobodil trpící, kteří v tebe věří. Byl vydán utrpení podle tvé vůle, aby zničil smrt a rozvázal okovy ďábelské, vstoupil do pekel a vyvedl svaté, aby splatil dluhy a otevřel bránu zmrtvýchvstání.

Vzal chléb, děkoval a pravil: Vezměte a jezte; to je mé tělo, které bude za vás vydáno. – A podobným způsobem vzal také kalich se slovy: To je má krev, která bude vylita za vás. Kolikrátkoli to konáte, konejte to na mou památku.

Na památku jeho smrti a jeho zmrtvýchvstání obětujeme ti tento chléb a kalich, a děkujeme ti, žes nám dopřál státi před tebou a vykonávati kněžský úřad.

Vroucně tě prosíme, abys seslal svého svatého Ducha na obětní dary této Církve a abys jej udělil všem, kteří z nich požívají, aby jim to prospělo ke svatosti: aby byli naplněni Duchem svatým a v pravdě a stálosti ve víře aby tebe oslavovali a chválili ve tvém Synu Ježíši Kristu, v němž tobě budiž sláva a moc ve tvé Církvi, nyní i vždycky a po všechny věky. Amen.

Podle popisu Hippolitova římská mše ve 3. stol. se v hlavních rysech shodovala s dnešní mší. O první části mše nepraví Hippolit nic. Ale při druhé části podává celý mešní formulář. Při obětování je tu zase polibek míru; pak přinášení darů. Máme zde nejstarší text římského kánonu, který pochází pravděpodobně z 2. století, neboť Hippolit zavrhuje všechno novotářství a přísně se drží tradice.⁽¹³⁾ – Dovídáme se tu i o rozdělování sv. přijímání, o formuli při podávání, o díkůčinění, o požehnání, které na konci uděluje biskup a o propuštění shromážděných.

Z uvedených textů je tedy patrné, že ve 3. století je římská mše už tak dalece vytvořena, že se ve všech hlavních částech shoduje s dnešní mší.

(1) Mat. 26, 26-28

(2) Jan 13, 10

(3) Z původního řeckého slova pro něj vzniklo slovo Eucharistie – srovnej Mat. 25, 26, 27; Mar. 14, 22, 23; Luk. 22, 19; I. Kor. 11, 24

(4) Srovnej Skut. 2, 42, 46; 20, 6, 11

(5) Srovnej Jan, hl. 14 – 17

(6) Skut. 2, 42 – Je dokázáno, že lámání chleba tu znamená obřad večeře Páně. (Srovnej Jacquier: Les Actes des Apôtres, Paris 1926, str. 87).

(7) Tamtéž 2, 46

(8) Tamtéž 20, 7-11

(9) Skut. 2, 46

(10) Didache IX, 1-10, 6. Jak dokázal Ed. von der Goltz v díle: Tischgebete und Abendmahlsgebete in der altchristlichen Kirche, Leipzig 1905, tyto modlitby jsou křesťanské napodobení židovských stolních modliteb. – Mešní formulář ještě nebyl ustálen. Uvedené myšlenky mohli „proroci“ (pneumatikové) rozvíjeti podle libosti.

(11) Justin, Apologie I, 65, 1-5.

(12) Mat. 5, 23

(13) Srovnej Parsch: Messerkklärung, Klosterneuburg 1935, str. 46.

Zdroj: Na hlubinu, ročník XII, číslo 10

Zpracoval: D. Grof